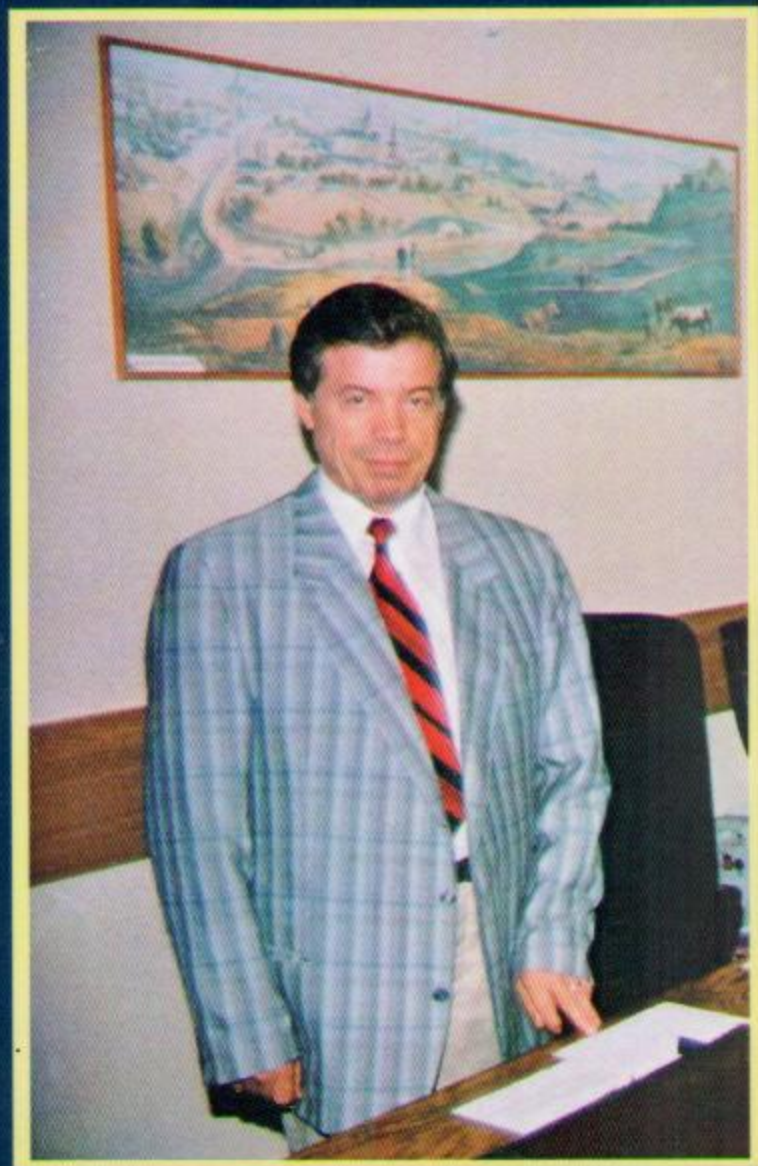

ISTORIE ȘI EDUCAȚIE

IN HONOREM
MIHAI LAZĂR

UNIVERSITATEA ȘTIINȚILOR ȘI LETTERILOR
SUCEAVA

ACEASTĂ LUCRARE A FOST EDITATĂ CU SPRIJINUL:

- OCOLULUI SILVIC BISERICESC SILVA BUCOVINA SUCEAVA
PAROHIA SF. VOIEVOZI MIHAIL ȘI GAVRIL PÂRAIE, MĂLINI

- LICEULUI PARTICULAR NR. 1 SUCEAVA

In honorem
MANUELA MIRON

Tehnoredactare: Manuela Miron

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
OMAGIU. LAZĂR, MIHAI

Istorie și educație : in onorem Mihai Lazăr /
coord. : prof. univ. dr. Mihai Iacobescu – Iași: Junimea,
2012

ISBN 978-973-37-1630-3

I. Iacobescu, Mihai (coord.)

37(498) Lazăr, M.

© MIHAI IACOBESCU

© EDITURA JUNIMEA, IAȘI – ROMÂNIA

UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE” SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE

ISTORIE ȘI EDUCAȚIE

In honorem

MIHAI LAZĂR

Coordonator

Prof. univ. dr. Mihai Iacobescu

EDITURA JUNIMEA
IAȘI, 2012

CUPRINS

IN HONOREM MIHAI LAZĂR

- Mihai Iacobescu**, *O viață de om închinată școlii: conf. univ.
dr. Mihai Lazăr la 65 de ani* 11
- Lista lucrărilor științifice – Mihai Lazăr* 33

RELAȚII INTERNAȚIONALE

- Florin Pintescu**, *Bătălia de la Hotin (1621): încadrarea
tipologică, analiza, prezentarea în istoriografia română* 45

- Mihai Iacobescu**, *Inovații și complicații monetare păgubitoare
pricinuite Principatelor Române de către ocupații ruși în timpul
războiului ruso-turc din anii 1768-1774* 67

- Liliana Adochiței**, *Aspecte locale ale cooperării militare
româno-ruse în vremea primului război mondial* 73

- Lucian Fedor**, *Unele aspecte ale începuturilor relațiilor consulare
dintre R.S. România și R.F. Germania (1965-1975)* 89

ISTORIA BISERICII; CTITORII RELIGIOASE; IERARHI ROMÂNI

- Ioan Viorel Vârlan**, *Implicații politice și spirituale ale organizării ecle-
ziastice în Țara Moldovei în sec. XIV-XV* 101

- Elena-Luminița Marmeliuc (Martiniuc)**, *Obligațiile clerului
ortodox bucovinean desprinse din Condicele Cronicale parohiale
ortodoxe române ale Bucovinei* 127

- Ilie Rusu**, *Strădaniile pentru dobândirea autocefaliei Bisericii
Ortodoxe Române* 145

- Vasile M. Demciuc**, *Biserica Sf. Sofia din Trapezunt* 156

Gheorghe Brădățanu, Construcții de edificii bisericești în Protopopiatul Fălticeni între anii 1945-1989	172
Gheorghe Brădățanu, Biruința prin curaj și stăruință: zidiri de biserici în zona Fălticeni în perioada comunistă	190
Mirela Beguni, Veniamin Costachi și episcopatul la Huși	212
Silviu Galeș, Miron Cristea în conștiința contemporanilor și a urmașilor	219
Constantin Cenușă, Un ierarh erudit și un misionar iscusit – Mitropolitul Visarion Puiu (27 februarie 1879-10 august 1964)	233
Constantin Tudosă, Alegerea preotului Ioan Marina în treapta ierarhică de arhieru	245
Timotei Aioanei, Antonie Plămădeală – Ierarhul, Teologul, Cărturarul	262

ISTORIA BUCOVINEI

Răzvan Constantin Pădurariu, “Revista politică”, punct de întâlnire a luptătorilor pentru emanciparea românilor în Bucovina sfârșitului de secol XIX	291
Ilie Nuțu, Jandarmeria din Bucovina (noiembrie 1918- mai 1919) în viziunea lui Iancu Flondor	299
Eugen Șalar, Evacuarea formațiunilor de jandarmi din nordul Bucovinei în anul 1940	311
Radu Florian Bruja, Extrema dreaptă în Bucovina în vremea guvernării național-creștine	335

EVENIMENTE FUNDAMENTALE DIN ISTORIA ROMÂNILOR ÎN VIZIUNEA STRĂINILOR

Violeta-Anca Epure, Anul revoluționar 1821 în viziunea consulilor și voiajorilor francezi prepașoptiști	349
--	------------

Luisa Georgiana Bârgoanu, Jurnalii francezi și Revoluția română de la 1848 365

Dumitru Vitcu, Corespondenții de război – martori incomozi pe frontul balcanic (1877-1878) 384

VIAȚĂ POLITICĂ; CONSTITUȚIONALITATE; SPIRIT CIVIC ȘI NAȚIONAL

Dinu Balan, Terminologie juridică și incidente constituționale la începutul modernității românești 401

Marius Chindriș, Monarhia constituțională și independența României – premise ale modernizării și progresului 408

Ligia Danilă, Femeia română în primul război mondial și contribuția ei la Marea Unire din 1 dec. 1918 423

Elena-Mirela Ciucea, Constantin Argetoianu și prima decapitare a Partidului Comunist (mai 1921) 436

Mihai Alexandru Popovici, Alexandru Averescu: proiecte economice ale guvernării din martie 1920-decembrie 1921 451

ÎNVĂȚĂMÂNT; CULTURĂ; ISTORIE LOCALĂ

Adriana Hârbu, Observații privitoare la înființarea Academiei Domnești din Iași 465

Alina Ștefania Mocanu (Bruja), Legislația școlară în timpul celui de-al treilea mandat ministerial al lui Spiru Haret (1907-1910) . 473

Mircea Ignat, Zvorâștea – Un vechi sat pe Siret 482

Alexandru Ovidiu Vintilă, „Însemnări sociologice” – seria nouă (1 septembrie 1940-15 ianuarie 1941) 492

Anexe507

BĂTĂLIA DE LA HOTIN (1621): ÎNCADRAREA TIPOLOGICĂ, ANALIZA, PREZENTAREA ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

Dr. Florin Pintescu
Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava

Datorită modului de desfășurare și rezultatului militar, bătălia de la Hotin (2 septembrie – 9 octombrie 1621, stil nou) reprezintă o pagină memorabilă de glorie în istoria Poloniei medievale. Oștile Coroanei polone au înfruntat atunci întreaga forță militară a Imperiului Otoman și a aliaților săi, tătarii din Buceag și Crimeea, la care s-au adăugat contingentele militare din Țara Românească (Radu Mihnea) și Moldova (Ștefan Tomșa II). Această bătălie (asediu, cu ieșiri ofensive spectaculoase – inclusiv de cavalerie, din partea asediaților) este încadrată de către specialiștii în istoria Imperiului Otoman în categoria așa-ziselor „expediții imperiale” – *sefer-i hümâyûn*, când oștile turcești erau conduse personal de către sultan. În documentele turcești de epocă se arată că sultanul Osman II supranumit *Genç* („Cel Tânăr”) – 26 februarie 1618 – 19 mai 1622 – a declanșat o expediție imperială contra Poloniei (*Lehistan seferi*) la 21 mai 1621¹, ce a culminat cu bătălia mai sus menționată.

În prima parte a studiului, oferim cititorului o încadrare a acestei bătălii în tipologia Războiului de 30 ani (1618-1648), prin compararea sa în materie de efective luptătoare, durată și modalități de luptă, cu două bătălii celebre din această conflagrație: Breitenfeld (așa-zisa „primă bătălie”, 1631) și Lutzen (1632). Totodată, în vederea sublinierii specificității bătăliei de la Hotin este arătată diferența dintre maniera de ducere a războiului „occidentală” și polonă din această perioadă istorică.

Ulterior, redăm succint, pe baza izvoarelor și literaturii istorice de specialitate, desfășurarea acestui spectaculos asediu. În acest studiu nu se intenționează reconstituirea, ci analiza acestei bătălii. De aceea, nu vom oferi descrieri detaliate ale luptelor, indicând însă pentru cititorul interesat izvoarele narrative de epocă și lucrările istorice reprezentative, moderne, care s-au ocupat cu reconstituirea acestui spectaculos asediu. Această bătălie se încheie cu o pace de tip *statu quo ante*, însă turcii își păstrează controlul asupra Moldovei. Bătălia de la Hotin, în care oștile Coroanei s-au apărat cu o mare inventivitate și vitejie – câștigată practic din punct de vedere militar de către acestea, însă cu urmări politice mai mult favorabile Imperiului Otoman – este văzută drept o victorie atât de către polonezi, lituanieni și ucraineni, cât și de către turci.

¹ Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 320.

Partea a doua a studiului trece în revistă și analizează aprecierile istoricilor români asupra acestei bătălii, începând cu marele logofăt al Moldovei și nobil al Coroanei polone, Miron Costin. Am înțeles să utilizăm mai multe informații din opera acestuia, din două rațiuni: compararea cu informațiile similare conținute în izvoarele poloneze și turcești; popularizarea, prin comparație, a acestei remarcabile opere de la începutul istoriografiei române.

Datorită faptului că bătălia de la Hotin nu a afectat, practic, situația politico-militară a Moldovei și Țării Românești, aprecierile istoricilor români asupra acesteia sunt, în mare parte, sumare și sporadice.

Marea bătălie de la Hotin avea loc în estul Europei într-o perioadă în care în vestul Europei acest tip de bătălie dispăruse, datorită specificității artei militare de atunci. Sau, așa cum arăta Michael Howard într-o lucrare faimoasă, „între bătăliile de la Fomovo (purtată între Franța și Liga Venețiană, indecisă militar, nota ns.), în 1494, și Pavia (purtată între Franța și Sf. Imperiu Roman de Națiune Germană, victorie decisivă a trupelor austro-spaniole, nota ns.) în 1525, au mai existat în jur de douăsprezece ciocniri decisive, însă, pentru aproximativ o sută de ani după aceea, marea bătălie aproape că a dispărut din vestul Europei. Se pot găsi și câteva dintre cauzele acestui fapt, ele incluzând dezvoltarea fortificațiilor și a puterii tirului [...] dar nu cea mai mică importanță a avut-o extinderea la nord de Alpi a antreprizelor militare pe model italian și, o dată cu aceasta, dorința normală de a conserva armamentul scump. În planificarea și conducerea campaniilor, locul goanei după glorie l-a luat competența profesională prevăzătoare, precauția oamenilor ce voiau să-și vadă investiția în forța armată răsplătită cu bogăție, influență politică sau pământ”².

Purtată în perioada de început a Războiului de 30 ani (1618-1648), bătălia de la Hotin depășește prin amploarea efectivelor folosite orice fel de bătălie celebră a acestui război. Astfel, în prima bătălie de la Breitenfeld (17 septembrie 1631; a doua bătălie de aici a avut loc pe 23 octombrie 1642, fiind denumită și „prima bătălie de la Leipzig”, nota ns.) Gustavus Adolphus al Suediei a avut circa 42.000 suedezi și saxoni împotriva a circa 31.000 imperiali conduși de Johan Tsercaes, conte de Tilly și Heinrich Gottfried, conte de Pappenheim³. În bătălia de la Lützen (16 noiembrie 1632), regele Suediei a avut o armată formată din circa 18.000 oameni în contra ducelui Albrecht von Wallenstein, care a reușit să-i opună la începutul bătăliei circa 12.000 soldați, la care s-au adăugat ulterior maximum 2.000 cavaleriști conduși de viteazul conte von

² Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, traducere de Antuza Genescu și Vasile Mitu, Timișoara, Editura Sedona, 1997, p. 36.

³ Richard Bonney, *The Thirty Years' War 1618-1648*, Wellingborough (Marea Britanie), Osprey Military, 2002, p. 44.

Pappenheim⁴.

În bătălia de la Hotin analizată aici, oastea Uniunii polono-lituaniene (formată din 27.600 ostași din trupele regulate ale Coroanei însoțiți de 30-45.000 slujitori și 30.000 cazaci zaporojeni), condusă nominal de către marele hatman al Lituaniei Jan Karol Chodkiewicz, reușește să se opună cu succes unei oștiri otomane, ce număra circa 82-87.000 luptători (însoțiți de circa 70-80.000 slujitori înarmați), la care se adăugau circa 50.000 tătari, 5.000 oșteni moldoveni conduși de Ștefan Tomșa și 6-7.000 oșteni din Muntenia, conduși de Radu Mihnea⁵.

Bătăliile din Războiul de 30 ani au fost în general bătălii scurte, de o zi, puțin spectaculare înainte de apariția inovațiilor militare ale lui Gustavus Adolphus (folosirea artileriei mobile și a șarjei de cavalerie cu arme albe, conform „modelului” preluat de la poloni al acestui tip de atac).

Bătălia de la Hotin combină războiul de poziție cu luptele în câmp deschis, pe parcursul a 26 zile. La această bătălie participă în tabăra polonă forțe instruite după model „occidental” (infanteria mercenarilor germani) și forțe instruite după model „polon”. Forțele Coroanei polone erau obișnuite, datorită împrejurărilor militare speciale (vezi *infra*), să acționeze fie împotriva oponentilor de tip occidental, fie de tip est-european. Acest lucru probează complexitatea artei militare la care ajunsese Uniunea Polono-Lituaniană la sfârșitul secolului XVI și în secolul XVII.

Uniunea polono-lituaniană avea pe atunci o artă militară ce îmbina într-o sinteză unică elementele de tactică și gândire strategică de tip estic (răsăritean), cu tacticile occidentale privind tehnologia militară și puterea de foc⁶.

Respectivul tip de artă militară a fost favorizat în special de faptul că, de-a lungul timpului, oștile Coroanei au trebuit să înfrunte adversari care foloseau ambele maniere de ducere a războiului (occidentală și răsăriteană – est europeană). De aici au rezultat tactici de luptă care i-au surprins în secolul XVII în chip neplăcut pe comandanții de oști înarmate și instruite după modelul occidental sau estic (răsăritean) deși aveau, în fond, valențe conservatoare. Redăm în continuare o apreciere ilustrativă în acest sens, însoțită de un exemplu practic (bătălia de la Kircholm – astăzi Salaspils, Letonia – din 27 septembrie 1605) când Jan Karol Chodkiewicz a reușit cu numai 3.700-4.000 ostași (dintre care 2.700-3.000 erau cavaleriști) să înfrângă o armată suedeză care

⁴ Richard Brzezinski, *Lützen. 1632. Climax of the Thirty Years War*, Wellingborough (Marea Britanie), Osprey Military, 2001, pp. 51 și 59.

⁵ Radosław Sikora, *Chocim (Khotyn) 1621*, text editat de Rik Sulima-Suligowski Fox, în www.radoslawsikora.republika.pl/materialy/Chocim1621/Chocim1621.pdf, pp. 8-9, cu izvoarele și literatura istorică a problemei. În acest articol este redată suma efectivelor militare, în conformitate cu cele mai noi cercetări de specialitate. Pe parcursul studiului nostru vom reda, spre comparație, și alte cifre (în funcție de sursele citate). Site accesat pe data de 15.10.2011.

⁶ Wiesław Majewski, *The Polish Art of War in the Sixteenth and Seventeenth Century*, în J.K. Fedorowicz, Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz (editori), *A Republic of Nobles. Studies in Polish History to 1864*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, p. 179.

număra 10.700 soldați (8.200 infanteriști și 2.500 cavaleriști). Suedezii au pierdut atunci minimum 6.000 oameni (morți, răniți și prizonieri) în vreme ce din rândurile polonezilor au căzut circa 100 oameni (majoritatea lor la începutul bătăliei, în confruntarea cu infanteria suedeză)⁷.

„Tacticile poloneze s-au dezvoltat după secole de luptă dură împotriva a tot felul de oponenti. Estul a întâlnit Vestul în Polonia, unde războiul în tradiția răsăriteană a mongolilor, caracterizat prin brutalitate, șiretenie și coordonarea grijulie a atacurilor, s-a îmbinat cu tradiția occidentală a infanteriei și a cavalerului șarjând cu lancea. Lăncierul, sub forma husarului polon, a dăinuit în Polonia aproape un secol după ce abilitățile sale fuseseră date uitării în Occident. Cavaleria occidentală prefera (în secolul XVII, până în vremea lui Gustav Adolf al Suediei, nota ns.) în schimb să tragă ineficient la distanță cu pistoalele. Modul în care hatmanul lituanian Chodkiewicz a procedat cu suedezii la Kirholm în 1605 este tipic pentru această combinație de influențe. Armata sa s-a poziționat în stil mongol, în conformitate cu «vechea ordine polonă». El i-a determinat întâi pe suedezi să-și subțieze ordinea de luptă, dând îndărăt într-o retragere simulată; apoi a lansat o șarjă violentă cu husarii săi, în stil medieval – ucide mai întâi, chibzuiește după aceea – era motto-ul său. Armata suedeză, inițial de trei ori mai mare decât forța lui Chodkiewicz a fost măcelărită aproape până la ultimul om în timpul unei urmăriri în stil mongol⁸. Demn de menționat este faptul că această victorie a lui Jan Karol Chodkiewicz a produs o mare impresie printre contemporani. Reușita mare-lui hatman al Lituaniei a fost apreciată atunci, printre alții, de papa Paul V, regele Angliei Iacob II, sultanul Ahmed I și șahul Persiei Abbas cel Mare⁹.

Condițiile geografice speciale și diversitatea inamicilor pe care îi avea de înfruntat în această perioadă de timp au făcut ca armata Uniunii polono-lituaniene să-și dezvolte, spre deosebire de Occidentul Europei – unde infanteria era încă de pe atunci „regina câmpului de bătălie” –, mai cu seamă trupele de cavalerie. Teritoriul acestui stat era în secolele XVI-XVII întins (1,1 milioane km², aproximativ, spre comparație, cât Anglia și Franța zilelor noastre – luate la un loc), cu multe zone slab populate și fortificații puține. Raidurile repezi ale cavaleriei tătare făceau, o dată în plus, ca singura formă viabilă de apărare să rămână dezvoltarea cavaleriei, care să poată ajunge și contraataca forțele tătare.

Când inamicul dispunea de o mare superioritate numerică, armata polonă folosea dispozitivul husit al taberei (de care) fortificate, apărându-se și contraatacând ulte-

⁷ Idem, *Wojny polsko-szwedzkie 1600-1629*, în Janusz Sikorski (redactor), *Polskie tradycje wojskowe*, vol. 1, *Tradycje walk obronnych z najezdami Niemców Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, Varșovia, Editura Ministerului Apărării Naționale, 1990, pp. 236-238.

⁸ Richard Brzezinski, Angus McBride, *Polish Armies 1569-1696*, vol. 2, Londra, Osprey Publishing Ltd., 1991, p. 20.

⁹ Tadeusz Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, ediția a doua, tom II, *Epoka Przedrozbiorowa*, Liov-Varșovia-Cracovia, 1923, p. 147. Lucrare clasică de istorie militară a Poloniei.

rior cu unitățile de cavalerie. Când inamicul nu dispunea de o superioritate numerică copleșitoare, armata era scoasă în afara taberei fortificate, pentru a avea suficient spațiu de manevră. Tabăra păzea în acest caz spatele armatei și avea rolul de refugiu în caz de eșec, dar avea puțină influență asupra conducerii bătăliei. Comandanții poloni au îmbunătățit ulterior această tactică prin plasarea de redute independente în fața taberei, care acționau ca sprijin direct pentru unitățile angajate în luptă în câmp deschis. Această tactică nouă folosea un sistem de tunuri avansate, legate între ele doar prin propria putere de foc (raza efectivă de acțiune, nota ns.)¹⁰.

În cadrul Războiului de 30 de ani, principiile și conducătorii din vestul și din centrul Europei ajunseseră la concluzia că forma cea mai bună de apărare a statelor era construirea de fortificații cu formă geometrică, în stilul *trace italienne* și menținerea unor formațiuni militare permanente¹¹. În acest fel, războaiele din centrul și vestul Europei tind să aibă un caracter static, bazându-se în special pe infanterie și asedii.

Datorită existenței unei rețele restrânse de fortificații și a mobilității mari a cavaleriei tătare, comandanții militari poloni au considerat, spre deosebire de contemporanii lor din vestul Europei (experți încă din secolul XVII în asedii, marșuri și contramarșuri), că singurul mijloc efectiv de a apăra țara împotriva incursiunilor tătare este bătălia în câmp deschis¹². În acest context, nu este de mirare că în bătălia de la Hotin, marele hatman Jan Karol Chodkiewicz a căutat să lupte în câmp deschis cu forțele turco-tătare, cel puțin de două ori mai numeroase. În concepția strategică și tactică a marilor comandanți ai armatei Coroanei polone din secolele XVI și XVII, artileria și infanteria erau considerate arme secundare, folosite pentru concentrarea puterii lor de foc asupra inamicului, în vederea pregătirii unui atac decisiv al cavaleriei grele¹³. De aceea, marele hatman al Lituaniei s-a bazat în acest război de asediu (în care trupele sale erau cele asediate), pe forța de șoc a husarilor, celebra cavalerie grea (conform standardelor polone de atunci; cavalerie semi-grea conform standardelor occidentale ale vremii) a Coroanei.

În conformitate cu aprecierile specialiștilor, husarii poloni și-au câștigat practic în bătălia de la Hotin renumele lor cvasi-legendar, care i-a însoțit până în bătălia de la Viena (12 septembrie 1683). În fapt, este vorba despre contraatacul acestora din 7 septembrie 1621, stil nou (27 august, stil vechi, la Miron Costin!)¹⁴. În respectiva zi de marți, turcii au încercat un atac prin surprindere al taberei polone, cu o oră înainte de

¹⁰ Wiesław Majewski, *The Polish Art of War in the Sixteenth and Seventeenth Century*, pp. 186-187.

¹¹ John Childs, *The Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare*, în Charles Townshend, *The Oxford Illustrated History of Modern War*, Oxford-New York, Oxford University Press, 1997, p. 28.

¹² Wiesław Majewski, *op. cit.*, pp. 190 și 191.

¹³ *Ibidem*, p. 185.

¹⁴ Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 80: „Și să nu hie întorsu pre turci îndărăptu niște steaguri de husari, la grije era și toată tabăra leșască, așea să amestecasă de rău leșii”.

miezul nopții. Marele hatman Jan Karol Chodkiewicz a contraatacat cu 4 steaguri de husari (600 oameni) avangarda forțelor turcești (**circa 10.000 oameni, pedestrași și călăreți**, nota ns.), reușind să o pună în derută. Cu această ocazie, turcii au pierdut 500 oameni iar polonezii aproximativ 100, printre aceștia numărându-se însă și polcovnicul (colonelul) Mikołaj Zienowicz¹⁵. După conflictul cu husarii¹⁶, turcii au încercat mai degrabă să atace tabăra cazacilor (mai puțin fortificată), evitând totodată bătălia în câmp deschis cu cavaleria polonă.

Cu ocazia ciocnirilor din 7 septembrie 1621, steagul de luptă al companiei (*rota*) lui Chodkiewicz a fost capturat de turci¹⁷. Inspirat de acest eveniment, pictorul Juliusz Fortunat Kossak (1824-1899) a realizat în 1892 celebrul tablou (acuarelă, 57 x 85 cm) intitulat „Krzysztof Gniewosz murind în apărarea steagului la Hotin”, expus la Muzeul Armatei Polone din Varșovia¹⁸. Datorită duratei, mărimii efectivelor și procedeele de luptă folosite, bătălia de la Hotin din 1621 a fost o confruntare militară cu totul deosebită de cele din vestul Europei.

* * *

Bătălia de la Hotin a avut cauze multiple: incursiunile în Imperiul Otoman efectuate de către cazacii supuși Coroanei polone; incursiunile efectuate pe teritoriul Uniunii polono-lituaniene de către tătarii supuși Imperiului Otoman; „războaiele magnaților” (1607-1616) din Moldova, când diverșii descendenți ai casei domnitoare Movilă obțineau sprijin militar de la magnații poloni din ținuturile de margine ale Coroanei împotriva pretendenților susținuți de Imperiul Otoman; înfrângerea corpului expediționar polon la Țuțora (14 septembrie 1620), urmată de moartea hatmanului Stanisław Żółkiewski și căderea în prizonierat a hatmanului de câmp Stanisław Koniecpolski¹⁹; dorința sul-

¹⁵ Wiesław Majewski, *Wojny polsko-tureckie w pierwszej połowie XVII w*, în Janusz Sikorski, *op. cit.*, p. 278.

¹⁶ Abilitățile militare și faima husarilor înaripați ai Coroanei polono-lituaniene au devenit un fel de leitmotiv în scrierile apărute în vestul Europei. Astfel, într-o lucrare din 2003 care descrie succint bătălia de la Hotin analizată aici se arată următoarele: „For five weeks the Ottomans assaulted the camp (i.e. Polish camp of Khotyn, our note), and when the Poles counterattacked with their famous winged hussars the sultan (Osman II, our note) negotiated a settlement” (Stephen Turnbull, *The Ottoman Empire 1326-1699*, New York, Londra, Routledge & Osprey Publishing Ltd., 2003, p. 84).

¹⁷ Tadeusz Korzon, *op. cit.*, pp. 213-214; Miron Costin, *op. cit.*, p. 80: „Au luat turcii într-aceia dzi turcii steagul lui Hotchevici; rumpându-și zăbala calul stegariului, care purta steagul de husari la Hotchevici, l-au băgat pe stegariul fără voie în desimea turcilor”.

¹⁸ http://www.pinakoteka.zascianek.pl/Kossak_Jul/Kossak_Jul_5.htm. Site accesat pe data de 15.10.2011.

¹⁹ Izvoarele esențiale (inclusiv elemente de critică a acestora) privitoare la geneza „rebeliunii” lui Gaspar Grațiani și la dezastrul corpului expediționar polon sosit în sprijinul său au fost publicate în Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1972, pp. 443-479; 541-558. Un oștean din steagurile husarilor, supraviețuitor al

tanului Osman II *Genç* („Cel Tânăr”) de a profita de înfrângerea de la Țuțora și de decapitarea „la vâr” a conducerii militare a Poloniei, pentru a întreprinde o „expediție împérială” – *sefer-i hümâyûn* în contra acestui stat²⁰.

În conformitate cu mărturia unui autor(i) anonim(i) conținută într-un jurnal de campanie al forțelor polone care s-au întărit la Hotin, marele hatman Jan Karol Chodkiewicz a hotărât să-și organizeze apărarea la Hotin – împotriva părerii celor care cereau ca trupele polone să-i aștepte pe turci la Camenița. Expunem în continuare argumentele marelui hatman, redade în acest jurnal.

„Marele hatman a adus înainte patru argumente; întâi voința Măriei sale regelui de a trece granița; al doilea să cruțăm pe locuitorii noștri; al treilea, i se părea mai potrivit locul pentru a da bătălia cu moldovenii, căci folosind anumite stratageme, socotea că am putea da lupta acolo unde vrem noi, iar nu unde vrea dușmanul, **căci alesese pentru tabără un loc foarte potrivit și astfel întocmit ca să silim pe dușman să încheie pace** (subl. ns.); al patrulea argument, cel mai însemnat, era că se auzea de venirea cazacilor zaporojeni și că aceștia erau hotărâți să nu vină [...] dacă nu vom trece Nistrul; ei nu erau încredințați că oastea noastră se îndreaptă împotriva turcilor, căci la astfel de oameni bănuielile se trezesc ușor”²¹.

Izvoarele esențiale pe baza căreia poate fi reconstituită bătălia de la Hotin provin din surse poloneze, turcești, românești, armenești²². Știrile din aceste izvoare sunt uneori redundante, altele se contrazic, istoricului revenindu-i sarcina efectuării unei reconstituiri critice. Cele mai bune reconstituiri critice ale acestei bătălii sunt până în prezent cele realizate de către Leszek Podhorodecki²³ și Radosław Sikora²⁴.

acestei expediții, nota următoarele: „să fi dat Dumnezeu ca acea țară a Moldovei să se fi prăbușit, înainte ca să fi intrat noi acolo, căci acolo și-au pierdut capul, udându-l cu sângele lor, oameni aleși și însemnați, atât hatmani, cât și polcovnici, rotmiștri și soldați bătrâni, iar alții au căzut în robie; niciodată Coroana Poloniei nu a suferit o înfrângere atât de mare și de rușinoasă” (*Ibidem*, p. 460). Detalii esențiale despre revolta neinspirată a lui Gaspar Grațiani și campania nefericită a polonilor în Moldova în același volum (*Ibidem*, pp. 541-558) și la Andrei Pippidi, *Cronica armenilor din Camenița. Noi spicuri privitoare la istoria românilor*, în Studii. Revista de Istorie, tom 26, 1973, nr. 1, pp. 152-155. Practic, în studiul său din 1973, Andrei Pippidi traduce din limba engleză în limba română (adăugând un foarte util aparat critic și explicativ) fragmentele esențiale privitoare la expediția polonilor în Moldova (1620) și bătălia de la Hotin (1621) publicate în lucrarea celebră a lui Edmund Schütz (editor), *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621*, Budapesta, Editura Academiei, Bibliotheca Orientalis Hungarica (11), 1968.

²⁰ Tânărul sultan avea o sete neobișnuită de glorie militară. Printre altele, îi plăcea să poarte armura marelui sultan cuceritor Soliman Magnificul (Stephen Turnbull, *op. cit.*, p. 82).

²¹ *Frânturi de jurnal de tabără în campania polonilor din 1621*, în Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1972, p. 492.

²² Vezi Anexa I. Izvoarele poloneze și un izvor german sunt redade după lista alcătuită de Radosław Sikora, *Chocim (Khotyn) 1621*, text editat de Rik Sulima-Suligowski Fox, în www.radoslawsikora.republika.pl/materialy/Chocim1621/Chocim1621.pdf

²³ Leszek Podhorodecki, *Kampania chocimska 1621 roku*, în „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, nr. 10, partea 2 (1964); nr. 11, partea 1 (1965). Leszek Podhorodecki, *Noj Raszba, Wojna chocimska 1621 roku*, Cracovia, 1979.

Poziționarea trupelor la începutul bătăliei (asediului) este cel mai bine surprinsă în cronica lui Mustafa Naima, care arată următoarele: „Lângă cetate se afla un pod, iar în fața ei o palancă. Chiar lângă cetate era tabăra leșească, iar în partea de jos [a cetății], pe fluviul Nistru, se așezase tabăra căzăcească. [...] Pe marginea fluviului Nistru s-a așezat beilerbeul de Diyarbekir. Mai sus de el s-au așezat [beilerbeul] de Anatolia, apoi cel de Karaman și se Sivas și apoi ienicerii. La capătul lor [au stat] spahii și apoi oastea de centru. Mai sus de ei s-au așezat oștile din Damasc (*Şam*) și din Alep și cele de muteferrika (unități de cavalerie, nota ns.) și grămăticii (*küttab*). Ceva mai departe de ei s-au așezat, rînd cu rînd, beul Țării Românești (Radu Mihnea, nota ns.) și apoi, la marginea pădurii, hanul tătăresc”²⁵. Având în vedere mulțimea trupelor luptătoare, luptele propriu-zise s-au desfășurat practic în împrejurimile Hotinului, cetatea servind numai punct de sprijin pentru trupele polone (nu și pentru cele cazace, sosite ulterior). Totodată, este absolut limpede că fără ajutorul cazacilor hatmanul Jan Karol Chodkiewicz și succesorul său Stanisław Lubomirski, în calitate de „regimentar” (expresie derivată din latinul *regimentum*), nu ar fi reușit să reziste în mod victorios asalturilor concentrate ale forțelor sultanului Osman II.

Avansarea unor cifre de până la 300.000 militari pentru armata otomană care a luptat la Hotin pare să fie nerealistă, diferența între circa 150.000 și 300.000 persoane fiind dată de elementele neluptătoare (slujitori, negustori etc.) din armata otomană²⁶. Istoricul militar polon Leszek Podhorodecki considera chiar că în bătălia de la Hotin au participat numai 50-55.000 oșteni turci, în afară de tătari, moldoveni și munteni²⁷.

În conformitate cu cercetările întreprinse cu o deosebită acribie de către același istoric polon, forțele turcești care au luptat la Hotin (pedestrași și călăreți) erau formate din 14.000 ostași din Anatolia, 18.000 ostași din Rumelia, 2.000 ostași din Alep, 1.400 ostași din Diyarbekir, 5-6.000 ostași din Bosnia, peste 1.000 ostași din Tripoli, 6.000 ostași din Şivas, 4.000 ostași din Karamania, 1.000 ostași din Maraş, 2.500 ostași din Caffa (Feodosia), 1.000 voluntari din Dobrogea, 2-3000 ostași din Rakka (Ar-Raqqah), 4.000 soldați din Buda (sosiți în timpul bătăliei de la Hotin), 5.000 ostași din trupele de rezervă și gărzile demnitarilor turci²⁸. Trupele otomane au folosit în bătălia de la Hotin

²⁴ Radosław Sikora, *Chocim (Khotyn) 1621*, text editat de Rik Sulima-Suligowski Fox, în www.radoslaw sikora.republika.pl/materialy/Chocim1621/Chocim1621.pdf, Site accesat pe data de 15.10.2011

²⁵ Mustafa Naima, *Tarih (Cronica)*, în Mustafa A. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. III (secolul XVI – începutul secolului XIX), București, Editura Academiei Române, 1980, p. 60.

²⁶ Radosław Sikora, *op. cit.*, pp. 5-6, cu explicarea apariției diferențelor dintre efectivele militare ale armatei turcești, citate de diverși autori.

²⁷ *Ibidem*, p. 7.

²⁸ *Ibidem*, pp. 6-7

62 tunuri, inclusiv 15 tunuri grele de asediu²⁹. Menționăm că pe lângă ostașii de profesie (ieniceri, spahii, corpuri independente de pușcași și artileriști), oștenii de profesie (dintre care s-au recrutat la Hotin inclusiv „ostașii de sacrificiu” – *serdengeçti*³⁰, militari de elită) din trupele otomane erau însoțiți de numeroși slujitori înarmați. De aceea, Imperiul Otoman a putut pune în linie de bătaie la asediul Hotinului circa 200.000 oameni înarmați, dintre care peste 100.000 războinici sau ostași de profesie (turci, tătari, moldoveni, munteni)³¹. Într-o lucrare reprezentativă de istorie militară din vestul Europei, se consideră că la bătălia de la Hotin au luat parte „între o sută de mii și două sute de mii de turci și între cincizeci de mii și șaptezeci și cinci de mii de polonezi”³².

Cei 27.600 ostași din trupele regulate ale Coroanei care au luptat la Hotin cuprindeau unități de husari (elita armatei polone), cavalerie ușoară polonă (cazaci „de registru” și cazaci „lisovți” (pol. „lisowczycy” – oamenii lui Lisowski – unități militare create de faimosul Aleksander Józef Lisowski³³), raiteri (cavaleriști instruiți după modelul occidental), infanterie zisă „germană” (echipată și înarmată după model german), infanterie zisă „polonă” (echipată și înarmată după model polon). Cei 30.000 cazaci zaporojeni³⁴ (care puteau fi, după nevoie, și pedestrași și călăreți) au luptat la Hotin în

²⁹ *Ibidem*, p. 7. Menționăm în plus că 14 dintre tunurile turcești erau trase de câte 30 perechi de bivoli fiecare, unele erau trase de câte 9 sau 10 perechi bivoli piesa, iar cele mai mici de câte 4 perechi bivoli fiecare (Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 152).

³⁰ Mustafa Naima, *op. cit.*, p. 61.

³¹ Radosław Sikora, *op. cit.*, p. 7.

³² David Brownstone, Irene Franck, *Enciclopedia războaielor din anul 100 000 î.Hr. până în prezent*, traducere Magda Lucian, Editura Lider, Editura Luceafărul, București, 2005, p. 230.

³³ Aleksander Józef Lisowski (1580-1616), șleahitic și polcovnic al Coroanei polone. În 1604 ia (împreună cu alți oșteni) conducerea unor trupe ale Coroanei angajate în războiul cu Suedia, nemulțumite că nu le-au fost plătite soldele. Se crează astfel o „konfederacja” (asociație a unor nobili, militari, orașe, clerici etc. în istoria Poloniei medievale, constituită *ad hoc* în vederea atingerii unui anumit scop) a acestor trupe, care decid să suplinească lipsa soldelor prin jefuirea populației civile. Condamnat oficial de legile Coroanei pentru inspirarea acestei „konfederacja”, Lisowski se alătură în 1606 și rebeliunii semi-legale (pol. „rokosz”) condusă de către Mikołaj Zebrzydowski, îndreptată în contra regelui Sigismund III Waza. După înfrângerea definitivă a acestei rebeliuni în 1608, Lisowski devine *persona non grata* în teritoriile Coroanei și își încearcă norocul în războaiele purtate de Coroana polonă în contra Rusiei. Aici ia parte la diverse bătălii de mai mare sau mai mică amploare în contra forțelor ruse, câștigându-și o deosebită faimă. După moartea sa neașteptată din 1616, oamenii săi și-au spus „lisowczycy” – oamenii lui Lisowski. Lisovții au rămas faimoși în istorie pentru faptele lor de arme – dar și pentru jafurile și atrocitățile lor – din Rusia. Sunt trimiși în 1619 de către regele polon Sigismund III Waza să-l sprijine pe împăratul Ferdinand II al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană în contra forțelor protestante. Lisovții luptă de partea forțelor imperiale până în 1621, acoperindu-se de glorie, dar dobândind din nou o faimă rea datorită jafurilor și atrocităților comise. După 1621, o parte dintre lisovți se întorc în Polonia, alții luptă în cadrul Războiului de 30 de ani de partea forțelor catolice, în Ungaria, Cehia, teritoriile germane din regiunea Rinului, Italia. În mod oficial, ultimele unități de lisovți sunt desființate în 1636 printr-o hotărâre a Sejmului. Monografia clasică consacrată acestor unități de cavalerie ușoară: Henryk Wisner, *Lisowczycy*, Varșovia, Editura Bellona, 2004 (ediția I a apărut în 1976).

³⁴ Radosław Sikora, *op. cit.*, pp. 8-10.

principal în calitate de infanteriști. Alte izvoare, citate în continuare, dau un număr sensibil diferit de militari.

Cronica armenilor din Camenița menționează astfel că fiul regelui Zygmunt III Waza, Władysław Waza, a adus la Hotin „8.000 de nemți și 4.000 de joimiri”, în vreme ce forțele cazace se cifrau la 45.000 oameni. Totodată, aici se mai arată că oastea sultanului Osman II se cifra la 250.000 oameni, sprijiniți de hanul Djanibek cu 13.000 tătari, în vreme ce celebrul Kantemir Mîrza a venit cu 80.000 tătari și a înconjurat Hotinul dinspre partea polonă, străjuind drumul spre Camenița³⁵.

Tadeusz Korzon menționează că, în conformitate cu raportul solului polon Szemberg (trimis să trateze înainte de bătălia de la Hotin cu turcii și moldovenii, nota ns.), oastea sultanului număra 160.000 ostași cu 62 tunuri, la care se adăugau 60.000 tătari. Aici se mai arată că forțele polone se cifrau la 33.260 ostași (fără slujitori), în vreme ce Jakub Sobieski, tatăl viitorului rege Jan III Sobieski, dădea cifra de 34.987 ostași (fără slujitori), pentru tabăra polonă³⁶.

Într-o lucrare reprezentativă de istorie militară a Poloniei, coordonată de Janusz Sikorski, se estimează că forțele polone numărau în jur de 30.000 soldați, dintre care 14.000 infanteriști (7.600 infanterie zisă „polonă”; 6.550 infanterie zisă „germană”) și 17.560 cavaleriști (8.550 husari, 1.760 raiteri, 7.250 cazaci). La aceștia, s-au adăugat ulterior 25.000 cazaci. În schimb, oastea turcească ce a ajuns la Hotin număra în jur de 100.000 oameni (50.000 spahii – în fapt, timarioți, nota ns., 8.000 spahii de elită (trupele sultanale, *kapikulu*, nota ns.), 12.000 ieniceri, în jur de 17.000 tătari, 13.000 moldoveni și munteni, însoțiți de câteva zeci de mii de slujitori)³⁷. Wiesław Majewski menționează că forțele polono-cazace de la Hotin însumau 45-52.000 ostași cu 48 tunuri, în vreme ce forțele turcești ajungeau la circa 140.000 militari, cu 65 tunuri³⁸.

În sfârșit, menționăm că, în conformitate cu estimările avansate într-un articol publicat pe Wikipedia, forțele polono-cazace conduse de Jan Karol Chodkiewicz au avut 30.000 oșteni din trupele Coroanei (18.000 cavaleriști și 12.000 infanteriști) și 25.000-30.000 cazaci (cei mai mulți dintre ei fiind infanteriști), conduși de hatmanul Petro Konașevici Sahaidaczny. Oastea otomană condusă de sultanul Osman II și contingentele aliaților săi număra cel puțin 120-150.000 ostași, între care un sfert era reprezentat de tătari, moldoveni (5.000 militari) și munteni (6-7.000 oșteni). Pierderile forțelor beligerante au fost mari: 14.500 polono-lituanieni și cazaci și 42.000 turci³⁹.

³⁵ Andrei Pippidi, *op. cit.*, pp. 152-153.

³⁶ Tadeusz Korzon, *op. cit.*, pp. 208-209.

³⁷ Janusz Sikorski (redactor științific), *Zarys dziejów wojskowości Polskiej do roku 1864*, tom I, *Do roku 1648*, Varșovia, Editura Ministerului Apărării Naționale, 1963, pp. 431-432.

³⁸ Wiesław Majewski, *Wojny polsko-tureckie w pierwszej połowie XVII w.*, în Janusz Sikorski (redactor), *Polskie tradycje wojskowe*, vol. 1, *Tradycje walk obronnych z najazdami Niemców Krzyżaków, Szwedów, Turków i Tatarów*, p. 272.

³⁹ [http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Khotyn_\(1621\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Khotyn_(1621)). Site accesat pe data de 15.10.2011.

Izvoarele vremii ne arată că luptele de la Hotin⁴⁰ au fost spectaculare. Ilustrativă sub acest aspect este aprecierea lui Ibrahim Pecevi: „Începându-se luptele de tabere, zilnic aveau loc ciocniri, încât și îngerii din ceruri îi aclamau și-i admirau” (pe luptători, nota ns.)⁴¹. Dintre căpetenii, în aceste ciocniri s-au afirmat din tabăra sultanului mai cu seamă Kantemir Mîrza, căpetenia tătarilor din Buceag, și beilerbeii de Buda, Karakaş paşa. Din tabăra polonă s-au afirmat cu precădere Jan Karol Chodkiewicz, care a şarjat cu husarii săi la 61 ani, sau polcovnicul său, Mikołaj Zienowicz. Cei mai buni luptători au fost, în tabăra sultanului, tătarii din Crimeea și timarioții, iar în tabăra oștilor Coroanei husarii și cazacii.

Cauzele insuccesului turcilor au fost multiple. În primul rând, tânărul sultan Osman II a trebuit să-și măsoare lipsa de experiență cu o căpetenie foarte vestită și pricepută în treburile războiului (Jan Karol Chodkiewicz). Un martor ocular la evenimente, arăta textual că „nu există printre turci un singur om capabil să conducă, nici să le comande armata și totul se face în dezordine și confuzie”⁴². În al doilea rând, ienicerii nu au luptat cum trebuie, datorită în principal ostilității lor față de măsurile sultanului, care dorea să întroneze disciplina (vezi *infra*, situația din 8, 24 și 26 septembrie). Aici se mai adaugă faptul că priceperea artileriștilor turci a lăsat de dorit. În al treilea rând, pe câmpul de luptă s-au manifestat negativ rivalitățile dintre căpeteniile otomane (în special între beilerbeii de Buda, Karakaş = „Sprâncene Negre” și marele vizir Hüseyin paşa). În al patrulea rând, conducerea polonă s-a vădit a fi net superioară, chiar dacă marele hatman Chodkiewicz s-a îmbolnăvit de griji și epuizare (a și murit din această cauză, pe 24 septembrie). În ultimul rând – și nu cel din urmă –, oștenii din tabăra creștină s-au luptat cu o deosebită inventivitate și vitejie.

* * *

Deși în bătălia de la Hotin au fost implicați minimum 11.000 (maximum 12.000) de oșteni din Moldova și Țara Românească (în tabăra otomană), în literatura istorică din România nu există nici un fel de studiu special consacrat acesteia. Singura descriere aprofundată a bătăliei de la Hotin din literatura istorică română se găsește practic numai în *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron vodă încoace*, alcătuit de învățatul mare boier al Moldovei și nobil al Coroanei polone Miron Costin (1633-1691).

În conformitate cu aprecierea marelui medievist român P.P. Panaitescu, Miron Costin a folosit pentru descrierea bătăliei de la Hotin ediția a doua (din 1648) a unei cronici în limba latină (un fel de istorie a Europei între anii 1575-1648), alcătuită de

⁴⁰ Descrierea cronologică a luptelor la Radosław Sikora arată (*op. cit.*, pp. 15-24) și Miron Costin, *infra*.

⁴¹ Ibrahim Pecevi, *Tarih* (Cronica), în Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed (Editori), *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I (secolul XV – mijlocul secolului XVII), București, Editura Academiei Române, 1966, p. 524.

⁴² Aurel Decei, *op. cit.*, p. 321, nota 1.

către episcopul de Camenița și Prezemyśl, Paul Piasecki (1579-1649)⁴³. Această ediție a fost tipărită la Cracovia, sub îngrijirea lui Francisc Caesarius⁴⁴. Redăm în cele ce urmează cele mai semnificative aspecte ale bătăliei de la Hotin, așa cum apar în descrierea marelui logofăt și cronicar al Moldovei.

Precizăm însă mai întâi că din această descriere este evident faptul că acest boier român și nobil polon care a luptat în rândurile armatei polone în celebra bătălie de la Beresteczko, în contra forțelor cazaco-tătare (1651), înfățișează tipul de tactică folosit de armatele Coroanei polone când superioritatea numerică a adversarului nu era copleșitoare.

Descrierea aproximativ asemănătoare a respectivului tip de tactică de către un oștean de secolul XVII (Miron Costin) și un expert în istoria militară polonă din secolul XX (Wiesław Majewski, vezi *supra*), denotă contemporaneitatea și perenitatea unor idei din perioade istorice diferite, mărinind gradul de credibilitate al operei nobilului moldovean⁴⁵. Învățatul boier al Moldovei oferă o oglindă completă a acestui război, arătând amănunțit preliminarile, numărul aproximativ al forțelor luptătoare, desfășurarea propriu-zisă a războiului și încheierea păcii. Aprecierile sale sunt redată succint în cele ce urmează.

Astfel, se arată că după ce Republica polonă s-a convins că sultanul Osman II intenționează să înceapă război în contra sa, a cerut ajutoare de la principii creștini, primind numai armament și furnituri militare din Țările de Jos („mai multă de la holendezi câteva corăbii cu platoșe și cu sănețe și alte măiestrii de oaste”)⁴⁶.

În ceea ce privește efectivul forțelor luptătoare, Miron Costin arată că „din limbi, apoi și din iscoade ce avea leșii la turci”, polonezii au apreciat că sultanul Osman II a adus la Hotin „300.000 călări, 12.000 inicéri, 80.000 de tătari [...] fără de oștile muntești ce era cu Radul vodă (Radu Mihnea, n.ns.) domnul muntenesc”⁴⁷. Vorbind de-

⁴³ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 350-351.

⁴⁴ *Chronicon gestorum in Europa singularium, a Paulo Piaseckio, episcopo Praemisliensi, accurate ac fideliter conscripta ad annum Christi MDCXLVIII ad utilitatem publicam divulgatur et typis cum gratia et privilegio S.R.M. Cracoviae in officinali graphica Franciscii Caesarii S.R.M. typographii, anno Domini, 1648.*

⁴⁵ Miron Costin, *op. cit.*, pp. 77-79. Nobilul moldovean vorbește de „tabăra leșască supt Hotin” (p. 77), de faptul că hatmanul Chodkiewicz a orânduit „șanțurile pe lângă tabără” și „au scos și el toată oastea la câmp” (p. 78), fapt ce denotă că acesta socotea că superioritatea numerică a adversarilor nu este copleșitoare (vezi *supra*, în acest sens, considerațiile lui Wiesław Majewski) și, în consecință, poate risca o bătălie în câmp deschis. Mai departe, Miron Costin vorbește și despre tabăra cazacilor sosiți în ajutorul polonilor, care, la început, era „încă fără șanțuri, numai încheiată cu căruțele” (p. 78). În sfârșit, cronicarul moldovean arată că pe data de 24 august (stil vechi), „au stănut toată oastea polonă la întăritura șanțurilor, că până atuncea pe mai multe locuri era tabăra leșască numai cu care îngrădită” (p. 79). Din opera lui Miron Costin reiese astfel că oastea polonă retransată sub Hotin a folosit dispozitivul taberei fortificate de care, după modelul husit (vezi Wiesław Majewski, *supra*).

⁴⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 76.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 77.

spre trupele polone participante la această bătălie, oșteanul moldovean arată următoarele: „Cu 14.000 de oaste au purces deodată Hotchevici hatmanul și înainté sa au trimis cu 4.000 de oameni pre Liubomirschii, să treacă îndată Nistrul la Hotin [...] În urma lui Liubomirschii au sosită și Hotchevici hatmanul la Hotin și apoi, după Hotchevici, și feciorul craiului leșăscă, Vladislav, cu 16.000 de oaste”⁴⁸. La aceștia s-au adăugat pe 20 august (stil vechi) 1.000 de cazaci din trupele atamanului Petro Konașevici Sahaidaczny, a doua zi sosind el însuși cu alți 20.000 de oameni⁴⁹.

Atacurile turcilor și tătarilor, la care se adaugă atacurile și contraatacurile forțelor polone și cazace timp de 18 zile (20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27 august, 1, 3, 5, 14, 15, 16, 24, 25, 27 și 28 septembrie – datele oferite de Miron Costin sunt pe stilul vechi), perioadele de acalmie dintre ostilități, manevrele diplomatice și încheierea păcii (29 septembrie stil vechi, 9 octombrie stil nou), cumpărăturile făcute de ostașii poloni de la turci și invers (30 septembrie, stil vechi) sunt descrise în mod detaliat⁵⁰, fapt ce face din opera lui Miron Costin singurul izvor românesc de primă mână care descrie această confruntare militară memorabilă. În plus, nararea evenimentelor este făcută de un om priceput la treburile ostășești, care are harul descrierilor scenelor de bătălie.

Demnă de remarcat este obiectivitatea acestui oștean, **nobil polon**. Astfel, în descrierea evenimentelor el laudă fără rezerve faptele de arme ale cazacilor (de departe, aceștia reprezintă categoria militară cel mai mult evidențiată de autor în acest război), deși în 1651 luptase, așa cum s-a arătat anterior, în contra lor la Beresteczko. Astfel, în viziunea sa, hatmanul Petro Konașevici Sahaidaczny „era om, oștean drept”⁵¹. Pe data de 25 august (stil vechi), „după patru ceasuri ce începuse a bate pușcile în căzaci, au ieșit căzaccii ș-au făcută năvală la pușci, de unde bătea. Și din aripa despre leși au lovit un stol de leși, iară într-acelea și au împensă pre toată oastea acéia de pe lângă pușci și au apucat toate pușcile céle apropiate. Și au mărșă într-aceia dzi până în corturi turcești căzaccii, cu mare spaimă în toată oastea turcească și amestecătură”⁵². Autorul descrie plastic o altă faptă de arme memorabilă a cazacilor, înfăptuită pe data de 27 septembrie (stil nou), când atacă direct o parte a artileriei turcești, ajungând și în tabăra turcească, pe care o pradă. În introducerea la descrierea acestui atac, Miron Costin arată că „au acestă obiceiă căzaccii, dacă li să dodiește răul și pieră de pușci, iesă de dau năvală, tocma acolè, de undu bată pușcile”⁵³. La finalul descrierii atacului, și a prăzilor de război luate de cazaci cu acest prilej, povestitorul conchide că „de miratū era la împărăție (forțele turcești, nota ns.) și la toate capetele împărăției neînfrântă și neînspăimată hirea căzăcească”⁵⁴.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 78.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 77-85.

⁵¹ *Ibidem*, p. 78.

⁵² *Ibidem*, p. 79.

⁵³ *Ibidem*, p. 83.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 84.

În mod cu totul remarcabil, Miron Costin sugerează indirect consecințele negative ale acestui război asupra ambelor părți implicate în conflict. Astfel, Gustavus Adolphus al Suediei a cucerit Riga, „cetate vestită foarte între cetățile lumii”⁵⁵. Evident, această cucerire a fost mult ușurată de faptul că polonii se aflau angajați atunci practic cu floarea oștirii lor în războiul de la Hotin, însuși regele grăbindu-se cu o parte din forțe în ajutorul cetății asediate⁵⁶.

Cronicarul moldovean mai arată că detronarea de către ieniceri în 1622 a sultanului Osman II s-ar fi datorat faptului că acesta îi învinuia pe ieniceri, după bătălia de la Hotin, că „n-au vrut să stea la război, cum s-ari cădea slujitorilor celor buni, muștrându-i pururea că sintă buni numai de beție [...]”⁵⁷, voind „să-i stîngă și să facă slujitori arapi, carii stătuse la Hotin mai tare la războaie”⁵⁸. În tot cazul, fie și singură descrierea complexă a acestui război de către Miron Costin denotă faptul că acesta nu a fost un simplu cronicar, ci un istoric în toată puterea cuvântului. În acest context, nu este de mirare că opera sa este trecută de specialiști la loc de cinste, între izvoarele esențiale care descriu această bătălie⁵⁹.

Deși acest război a fost purtat într-o cetate care a fost mult timp stăpânită de domnii Moldovei medievale, după Miron Costin nu avem practic nici un izvor istoric narativ românesc care să se ocupe amănunțit amănunțit de acest război. Cu atât mai meritorie este încercarea lui Andrei Pippidi, care a publicat în traducere românească un fragment din *Cronica Armenilor din Camenița*, care se referă la bătălia de la Hotin⁶⁰.

Trecem succint în evidență în continuare cele mai semnificative aprecieri din istoriografia română despre acest conflict militar spectacular, cu mari implicații politice,

⁵⁵ *Ibidem*, p. 85.

⁵⁶ Radosław Sikora, *op. cit.*, p. 28. Autorul arată că Gustavus Adolphus al Suediei a cucerit Riga la 25 septembrie 1621, în contextul în care hatmanul de câmp al Lituaniei, Krzysztof Radziwiłł, nu a avut suficientă infanterie pentru a-și permite să atace lucrările genistice ale suedezilor, realizate în jurul acestui oraș. În plus, Radosław Sikora conchide că războiul suedezo-polonez din Livonia (1621-1622) s-a încheiat printr-un armistițiu, în urma căruia suedezii păstrau ceea ce apucaseră să dobândească. Astfel, polonezii pierd nordul Livoniei – **„prețul plătit în ultimă instanță de Uniunea polono-lituaniană pentru războiul victorios împotriva Turciei”** (subl. ns., p. 28).

⁵⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 87.

⁵⁸ *Ibidem*. Faptul relatat de cronicarul moldovean este adevărat. Hüseyin ibn Sefer (pseudonim Nev’î = „Speciosul”), contemporan cu aceste evenimente, arăta că „*Fericitul padișah, cuprins de dorința de a suprima trupa ienicerilor și spahiilor* (subl. ns.), recrutând sekbanii (trupe de pușcași; seimeni, n.ns.) și ostași dintre turcomani, era pregătit și dispus să treacă în partea Anatoliei” (*Apud Aurel Decei, Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 325).

⁵⁹ Radosław Sikora, *op. cit.*, p. 30. Acest autor citează din ediția poloneză a operei lui Miron Costin (*Latopis Ziemi Moldawskiej i inne utwory historyczne*, editor Ilona Czamańska, Poznań, 1998) faptul că, la încheierea păcii, ostașii poloni au cumpărat de la turci cai și corturi, turcii cumpărând în schimb de la polonezi postav și pistoale (p. 25).

⁶⁰ Andrei Pippidi, *op. cit.*, pp. 152-155.

urmând ca, la final, să emitem niște concluzii personale privitoare la situația neobișnuită în care acestui conflict, desfășurat în jurul unei cetăți de frunte a Moldovei medievale, nu i s-a consacrat un studiu special în istoriografia română.

Marele orientalist Aurel Decei oferă informații ample privitoare la această expediție condusă personal de sultan („expediție imperială” – *sefer-i hümâyûn*). În introducere, autorul notează că în armata sultanului, „evaluată în mod obișnuit la 100.000 de oameni împreună cu tătarii crimeeni”, existau 12.000 ieniceri, numeroși spahii din Anadolia, Alep și Damasc, tunari (*topçu*), cuirasați (*cebeci*) și alte categorii de trupe. Ulterior, la oastea sultanului se adaugă trupele lui Radu Mihnea (6.000 oameni), în vreme ce hanului tătarilor crimeeni Canibek (Djanibek, nota ns.), ale cărui trupe sunt estimate la 50.000 oameni, i se ordonă să întreprindă incursiuni în Polonia⁶¹.

În continuare, autorul oferă o descriere destul de amănunțită a bătăliei de la Hotin, bazată în principal pe informațiile din cronicile turcești (vezi Anexa I). Se arată că turcii au efectuat șase asalturi generale asupra trupelor hatmanului Chodkiewicz. Trupele sultanului s-au plasat în dispozitiv de semircerc, acesta aflându-se în centrul dispozitivului, în vreme ce Radu Mihnea se afla, împreună cu hanul Crimeii, în stânga dispozitivului.

Primul asalt (8 septembrie) a început bine pentru oștile sultanului, care au doborât 1.000 polonezi, capturând 12 tunuri și 30 steaguri, fiind contraatacate și respinse însă de polonezi datorită în principal faptului că „ienicerii au început prădăciunile”⁶².

Al patrulea asalt turcesc (15 septembrie) este respins în principal datorită faptului că beilerbeiul de Buda, Karakaş (= „Sprâncene Negre”), atacă cu succes fortificațiile poloneze de la Zwaniac („Zvancea”, la Miron Costin, nota ns.), însă nu este sprijinit de marele vizir Hüseyin paşa, care se temea că acesta îi va lua locul. Beilerbeiul de Buda este străpuns de două gloanțe iar trupele sale, descurajate de faptul că sadrazamul (marele vizir) nu le-a sprijinit atacul, se retrag. Al cincilea asalt turcesc a fost dat pe data de 24 septembrie. Cavaleriștii (timarioți) din Rumelia și cei tătarii înregistrau succese, însă faptul că ienicerii au manifestat „nepăsare și sustragere” (*tekâsül ve taksîr*) a contribuit la lipsa de succes a atacului. În consecință, sultanul a decapitat pe 26 septembrie 100 de ieniceri insubordonați. Al șaselea asalt general al turcilor (27 septembrie) a eșuat tot din cauza faptului că ienicerii „nu luptau”, deși timarioții și tătarii manifestau dispoziție de luptă⁶³.

În finalul descrierii acestei bătălii, Aurel Decei arată că, deși sultanul Osman II nu a reușit să cucerească cetatea Hotinului, o parte dintre prevederile păcii încheiate pe 9 octombrie 1621 au fost mai avantajoase pentru turci decât pentru polonezi: „Cetatea Hotin va fi predată și reintegrată în statul Moldovei; regatul Poloniei va continua – căci încetase de câțiva ani – să plătească hanului Crimeii, deci supusului padișahului oto-

⁶¹ Aurel Decei, *op. cit.*, p. 321.

⁶² *Ibidem*

⁶³ *Ibidem*, p. 322.

man, haraciul de 30.000 de florini anual; apoi, va trimite curând «peșcheșurile și darurile vrednice de fața împăratului» turc. Dacă oastea hanului Crimeii va trece prin teritoriul Poloniei – spre Ungaria, contra Austriei – să i se dea voie, la cerere, dar să nu producă pagube⁶⁴. În tot cazul, Aurel Decei rămâne până astăzi singurul autor român care ne oferă o descriere bazată pe izvoare turcești a bătăliei de la Hotin.

Sinteza clasică de istorie militară a românilor, realizată de generalul Radu Rosetti, nu amintește deloc această bătălie, deși autorul menționează două asedii ale Hotinului: cel din 1572, realizat de Ion Vodă cel Viteaz contra unei garnizoane polone puțin numeroase, condusă de numitul Dobrosolovski⁶⁵, și cel din 1653, înfăptuit de domnul Vasile Lupu în contra propriilor săi supuși⁶⁶. O altă sinteză reprezentativă de istorie militară vorbește pe scurt despre „asediul eșuat al cetății Hotinului de către întreaga oaste otomană condusă de sultan”⁶⁷, în vreme ce domnul Radu Mihnea al Țării Românești a mijlocit pacea dintre beligeranți⁶⁸.

Cel mai bun cunoscător al istoriei militare medievale a Moldovei și Țării Românești, Constantin Rezachevici, ne arată că trupele otomane ajung la Hotin la 1 septembrie 1621, însă trupele polono-cazace conduse de Jan Karol Chodkiewicz, prințul Vladislav și atamanul cazacilor Petru Konaszewicz-Sahajdaczny reușesc să reziste asalturilor trupelor turco-tătare „lipsite de o conducere superioară experimentată”. În consecință, domnul Țării Românești Radu Mihnea mijlocește pacea, la cererea polonilor (9 octombrie 1621). Prin această pace, Poarta se obliga, printre altele, să nu pună niciodată la conducerea Moldovei un pașă, ci numai domni prieteni al polonilor. Polonia se obliga să restituie Moldovei Hotinul, să dea un dar anual tătarilor și să nu se amestece în politica internă a Țărilor Române, rămase sub ascultarea sultanului⁶⁹.

În sinteza clasică a lui A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, autorul leagă campania sultanală din 1621 de intervențiile magnaților poloni în Moldova, care-i sprijineau pe diferiți pretendenți din casa domnitoare Movilă. În continuare, este preluată informația din cronica lui Miron Costin, în conformitate cu care polonii, înainte de a fi asediați la Hotin, au jefuit mult proviant din Moldova, care le-a ajuns pe toată durata asediului. Nu sunt oferite informații despre asediul propriu-zis, descriindu-se numai succint încheierea păcii „care li se încuviințează (polonilor, nota ns.), cu condiția între

⁶⁴ *Ibidem*, p. 323.

⁶⁵ Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Petre Otu, București, Editura Corint, 2003, p. 401. Ediția reproduce textul ediției princeps, publicată în anul 1947.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 409

⁶⁷ Constantin Rezachevici, *Moștenirea lui Mihai Viteazul. Efortul politico-militar al lui Radu Șerban pentru neatârnare și menținerea unității de luptă a Țărilor Române*, în Vasile Milea, Ștefan Pascu, Ilie Ceaușescu et al. (coordonatori), *Istoria militară a poporului român*, vol. III, București, Editura Militară, 1987, p. 251.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, Editura Albatros, 1998, p. 176.

altele, ca să nu intre în Moldova nici turc, nici polon. Alexandru Iliăș (domnul Moldovei, nota ns.) este însă mazilit, fiindcă nu îngrijise cum se cuvine de facerea podurilor și a conacelor⁷⁰.

Nicolae Iorga oferă o descriere plină de culoare a bătăliei de la Hotin în sinteza sa clasică de istorie a românilor. Marele istoric constata că „luptele pornite în septembrie, cu efective mai mari decât oricând, de ambele părți, dar tocmai de aceea nu se ajunse decât la întâlniri, cavaleriești, însă inutile, între cazaci și tătari. [...] Era mai mult o imensă demonstrație militară, un strălucit tournoi, decât o bătălie ce se prelungia astfel zi de zi supt ochii tânărului sultan și ai moștenitorului polon⁷¹.

Reliefând o bună cunoaștere a izvoarelor de epocă, istoricul român mai notează că „formidabilele asalturi, susținute de tunuri, ale cazacilor frânseră îndărătnicia vizirului celui nou, care voia cu tot prețul o victorie ce de mult devenise imposibilă⁷². În sfârșit, Nicolae Iorga prezintă o serie de elemente colaterale a acestei bătălii. Astfel, ne arată că Jakub Sobieski, tatăl viitorului rege Jan III Sobieski, a participat la convorbirile de pace cu turcii și a lăsat o descriere a bătăliei în limba latină. În plus, mai amintește că Miron Costin a lăsat o descriere precisă a acestei bătălii⁷³.

Alte sinteze consacrate acestei bătălii se mulțumesc să arate că o forță copleșitoare condusă în persoană de sultanul Osman II nu a reușit să cucerească Hotinul. Într-un mai vechi tratat de istorie a României se precizează că sultanul Osman al II-lea, însoțit de forțele tătarilor și oștile Țărilor Române, se îndreaptă spre Polonia, fiind opriți la Hotin de forțele polone. Polonii conduși de hatmanul J.K. Chodkiewicz și de fiul regelui (viitorul rege Vladislav) se retranșează la Hotin, „unde fură asediați de turci, dar cu toate asalturile repetate ale trupelor sultanului și în ciuda bombardamentului neîncetat al artileriei și a lipsei de alimente, asediații ținură piept până în toamnă, când turcii se hotărâră să se retragă⁷⁴. Tot aici apare informația interesantă că viitorul mitropolit de Kiev, Petru Movilă (fiul fostului domn Simion Movilă), a participat în armata polonă la această campanie. Înainte de bătălia de la Hotin, el colinda cu o ceată proprie de ostași nordul Moldovei, intervenind ca polonii să nu-i prade pe moldoveni⁷⁵.

În volumul V al celei mai recente sinteze reprezentative de istorie a românilor, Constantin Rezachevici arată că trupele polone fortificate la Hotin erau conduse de J.C. Chodkiewicz și prințul Vladislav, reușind să reziste atacurilor forțelor turco-tătare

⁷⁰ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a, text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, note, comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu, glosar de Maria Simionescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 387.

⁷¹ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, *Vitejii*, ediție îngrijită de Constantin Rezachevici, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 411.

⁷² *Ibidem*, p. 413

⁷³ *Ibidem*, pp. 412-413.

⁷⁴ P.P. Panaitescu, *Regimul nobiliar în Moldova* în A. Oțetea (redactor responsabil), *Istoria României*, vol. III, București, Editura Academiei, 1964, p. 133.

⁷⁵ *Ibidem*.

„lipsite de o conducere superioară experimentată, cu atât mai mult cu cât noul domn, Alexandru Iliăș (1620-1621), numit de sultan în a doua jumătate a lui septembrie 1620, n-a putut lua măsurile necesare pentru asigurarea drumurilor și aprovizionarea în bune condiții a armatei otomane”⁷⁶.

Aceeași bătălie este prezentată amplu într-o lucrare enciclopedică de istorie militară a românilor⁷⁷. Autorul (Mircea Soreanu) prezintă mai întâi cauzele acestei bătălii, arătând că Polonia fusese integrată în „sistemul politic” al Republicii nobiliare polone începând cu anul 1595, fiind scoasă practic din acest sistem în 1616 datorită intervenției militare a beilerbeiului Bosniei, Iskender pașa (bătălia de la Drăcșani, 2 august 1616, soldată cu înfrângerea trupelor magnaților poloni ce-l sprijineau pe Alexandru Movilă)⁷⁸. În continuare, este prezentată încercarea de răscoală antiotomană a lui Gaspar Grațiani (1619-1620), imatur pregătită și nesprijinită de boieri. Hospodarul Moldovei îi determină însă pe poloni să intervină în Moldova în sprijinul său. Micul corp expediționar polon condus de marele hatman Stanisław Żółkiewski și de hatmanul de câmp Stanisław Koniecpolski este învins însă în bătălia de la Țuțora (14 septembrie 1620) și distrus practic în retragerea din zilele următoare de către forțele turco-tătare mult mai numeroase, comandate de același Iskender pașa⁷⁹. Autorul arată – cu îndreptățire – că dezastrul din 1620 îl determină pe sultanul Osman II să întreprindă o campanie împotriva Republicii, însoțit de tătari și de oștile lui Radu Mihnea și Alexandru Iliăș⁸⁰. În continuare însă, autorul rezumă practic informațiile conținute în opera mai sus analizată a lui Aurel Decei (vezi *supra*) privitoare la efective, dispunerea trupelor sultanului și desfășurarea bătăliei⁸¹. Autorul preia și ponciful lui Miron Costin, în conformitate cu care Jan Karol Chodkiewicz era în 1621 un „bătrân octogenar prudent”⁸² (la Miron Costin: „om vestit din tineretele sale la războaie și atuncé de vârsta sa, ca de 80 de ani”⁸³), deși se știe foarte precis că acesta era născut în 1560⁸⁴. Totodată, apelativul „prudent” este atașat reflex – credem – vârstei, redată inexact. El nu prea se potrivește însă învingătorului de la Kircholm (vezi motto-ul său, *supra*), care la Hotin a căutat în mod repetat bătălia în câmp deschis cu o oaste de cel puțin două ori mai numeroasă decât a sa.

Bătălia de la Hotin este amintită succint și într-o foarte recentă enciclopedie de

⁷⁶ Virgil Câdea (coordonator), *Istoria românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 78.

⁷⁷ Petre Otu (coordonator), Mircea Soreanu, Alesandru Duțu, Alexandru Madgearu, *100 de mari bătălii din istoria României*, București, Editura Orizonturi, 2009, pp. 196-200.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 196-197.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 197-198.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 198.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 198-199.

⁸² *Ibidem*, p. 198.

⁸³ Miron Costin, *op. cit.*, p. 77.

⁸⁴ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/113915/Jan-Karol-Chodkiewicz>. Site consultat pe data de 15.10.2011

istorie militară. Redăm în continuare aprecierile doamnei Rodica Ilinca privitoare la rezultatul acesteia și la participanți: „Lipsa de perspectivă a Imperiului Otoman în organizarea atacului, dar și curajul trupelor hatmanului J.D. (sic!) Chodkiewicz au dus la înfrângerea armatei otomane. Sub comanda tânărului sultan Osman II (1618-1622) au luptat domnul muntean Radu Mihnea (1620-1623) și omologul său moldovean Alexandru Iliăș (1620-1621)”⁸⁵. Din nefericire, nu sunt oferite informații minimale privitoare la efective, dispunerea trupelor, rezultatul bătăliei.

Încercând o analiză finală asupra prezentării bătăliei de la Hotin în literatura istorică din România, câteva concluzii se impun cu necesitate. În istoriografia română nu există un studiu special consacrat bătăliei de la Hotin din 1621, în contextul în care aici au luptat atunci 11.000-12.000 oșteni din Moldova și Țara Românească, iar această cetate a deținut un rol militar deosebit în istoria Moldovei medievale. Acest fapt arată pe de o parte că „interesul general pentru istoria militară românească a înregistrat o curbă descendentă”⁸⁶ (post 1989, nota ns.) în România, iar pe de altă parte – mult mai îngrijorător – că nu există preocupări susținute, concertate, de a integra istoria militară românească, indiferent de epocă, în istoria militară universală. Pentru a verifica în mod empiric ultima parte a afirmației noastre, cititorul imparțial nu are decât să consulte lista monografiilor de istorie militară publicate la Osprey (Military) Publishing din Marea Britanie. Salutară, sub acest aspect, este apariția lucrării semnate de Mark Axworthy și Horia Șerbănescu⁸⁷.

Considerăm că integrarea istoriei militare a românilor în istoria militară universală reprezintă un imperativ serios în contextul în care România face acum parte din NATO, cea mai puternică alianță militară, cu cele mai integrate structuri de învățământ, control și comandă din istoria lumii. Istoria militară a românilor poate și trebuie să fie integrată în istoria militară a statelor NATO, în condițiile în care în orice institut de învățământ militar de prim rang din vestul Europei, SUA și Rusia, istoria militară joacă un rol foarte important.

⁸⁵ George Marcu (coordonator), Rodica Ilinca, Dragoș Ilinca, Stan Stoica, *Enciclopedia bătăliilor din istoria românilor*, București, Editura Meronia, 2011, p. 121.

⁸⁶ Petre Otu, *Cuvânt înainte*, în Petre Otu (coordonator), Mircea Soreanu, Alesandru Duțu, Alexandru Madgearu, *op. cit.*, p. XIII.

⁸⁷ *The Romanian Army of World War 2*, text by Mark Axworthy, colour plates by Horia Șerbănescu, Osprey Publishing Ltd, Londra, 1991.

Anexa I

Izvoarele reprezentative privitoare la bătălia de la Hotin, 1621

An Armeno-Kipchak Chronicle on The Polish-Turkish Wars in 1620-1621, editor Edmund Schütz, Budapesta, Editura Academiei, Bibliotheca Orientalis Hungarica (11), 1968.

Andrei Pippidi, *Cronica armenilor din Camenița. Noi spicuri privitoare la istoria românilor*, în „Studii. Revista de Istorie, tom 26, 1973, nr. 1. Traducere în limba română a unor fragmente din *An Armeno-Kipchak Chronicle on The Polish-Turkish Wars in 1620-1621*.

Bojanowski, *Naumachia Chocimska do J. W. P. JMP Mikołaja Sieniawskiego, krajczego koronnego, najpierwszego Komisarza Wojennego na ekspedycyjej walnej przeciw Turkom w Wołoszech roku 1621*, Jarosław, 1622, în K. Koehler (Editor), *Słuchaj mię, Sauromatha. Antologia poezji sarmackiej*, Cracovia, 2002.

Kiatip Celebi, *Fezleke-i Tarih* (Istoria sinoptică), în Mihai Guboglu (Editor), *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. II (secolul XVII – începutul secolului XVIII), București, Editura Academiei Române, 1974.

Chronicon gestorum in Europa singularium, a Paulo Piaseckio, episcopo Praemisliensi, accurate ac fideliter conscripta ad annum Christi MDCXLVIII ad utilitatem publicam divulgatur et typis cum gratia et privilegio S.R.M. Cracoviae in officinali graphica Franciscii Caesarii S.R.M. typographii, anno Domini, 1648. Ediția poloneză: *Kronika Pawła Piaseckiego biskupa przemyskiego*, editor J. Bartoszewicz, Cracovia, 1870.

Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.

Miron Costin, *Latopis Ziemi Mołdawskiej i inne utwory historyczne*, editor Ilona Czamańska, Poznań, 1998.

Diaryusz wojny tureckiej, która się toczyła r. 1621, în A. Grabowski (Editor), *Starożytności historyczne polskie*, 1, Cracovia, 1840.

Frînturi de jurnal de tabără în campania polonilor din 1621, în Maria Holban (redactor responsabil), *Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, București, Editura Științifică, 1972.

J. Jerlicz, *Latopisiec albo kroniczka*, 1, editor K. W. Wójcicki, Varșovia, 1853.

S. Kobierzycki, *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, ediție J. Byliński și W. Kaczorowski, Wrocław, 2005; S. Lubomirski, *Diaryusz wojny polskiej z Turkami pod Chocimem r. 1621*, în Ż. Pauli (Editor), *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, Cracovia, 1853.

M. Marchocki, *Historia albo Diarius Rosprawy Woyska Polskiego pod Regimentem Pana Jąna Karola Chodkiewicza Wielkiego Hetmana Littewskiego będnącego. Z Osmanem Cesarzem Tureczkiem pod Chocimem, który przyszedł z*

kilkiem kroć sto tysięcy Wojska okrom Tatar y tych było pod sto tysięcy, a naszych nie było mało co nad pięćdziesiąt tysięcy y z Kozaki Zaporowskiemi. Mąm to z rellatiei dwoch Synowcow moich którzy tam byli Adama y Krzystopha Marchoczkich. Działo sie to w Roku 1621 (Biblioteka Czartoryskich, 345, p. 149 – 156).

Mustafa Naima, *Tarih* (Cronica), în Mustafa A. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. III (secolul XVI – începutul secolului XIX), București, Editura Academiei Române, 1980.

P. Napolski, *Krwawy Mars narodu sarmackiego, w którym się opisują bitwy potężne Najjaśniejszego Władysława, królewica polskiego z sułtanem Osmanem, cesarzem tureckim, na polach wołoskich pod Chocimiem zamkiem. Także Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza koronnego, na polach cecorskich z Skinderbaszą i Gałgą bitwy krótko opisane w roku 1620 i 1621, 1628.* „Pamiętka rycerstwa sarmackiego i senatorów Obojga Narodów przy żalosnej śmierci wielkiego senatora, męstwem i dzielnością po Septemtryjonie wstawionego Jaśnie Wielmożnego Pana Jana Karola Chodkiewicza, hrabie na Myszy, Szklowie i Bychowie, wojewody wileńskiego, derpskiego etc. starosty, hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego, przeciwko walnym wojskom tureckim i tatarskim sułtana Osmana, cesarza tureckiego, nasejmie od wszystkich stanów zgodnie wezwanego. Tamże w obozie polskim z żalnością królewica J[eg]o M[i]łości i wszytkiego rycerstwa do wiecznego hetmana śmiercią zniesionego miesiąca septembra dnia 24 roku 1621, w Krakowie przez Wojciecha [...]skiego” în D. Chemprek (Editor), *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji*, III, Varşovia, 2006.

J. Ostroróg, *Dziennik wojny tureckiej w Wołoszech*, Poznań, 1622, în Ż. Pauli (Editor), *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, Cracovia, 1853.

Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza, editor K. W. Wójcicki, I, Varşovia, 1846.

M. Paszkowski, *Chorażew Sauromatcka w Wołoszech, to iest pospolite ruszenie y szczęśliwe zwrocenie Polaków z Wołoch w roku terażnieyszym 1621* (Biblioteka Jagiellońska, 311067 I).

Ibrahim Pecevi, *Tarih* (Cronica), în Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed (Editori), *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I (secolul XV – mijlocul secolului XVII), București, Editura Academiei Române, 1966.

W. Potocki, *Wojna chocimska*, editor A. Brückner, Wrocław, 2003.

K. Radziwiłł, *Księcia Krzysztofa Radziwiłła sprawy wojenne i polityczne 1621 – 1632*, Paris, 1859.

P. Ricaut, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, Londra, 1686.

J. Rudomina, *Diariusz prawdziwy expediciey Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewsk. przeciw Osmanowi cesarzowi tureckiemu w roku 1621 pod Chocimem w Wołoszech fortunnie odprawioney. Fridrych Warzachtig nawarczyk zoldath ubogi będąc przytomny opisał*, 1640, (Biblioteka Jagiellońska, 311062 I).

S. Sobiekurski, *Dyaryusz wojny tureckiej krótko zebrany*, în „Rozmaitości

naukowe", v. 2, Cracovia, 1829.

J. Sobieski, *Commentariorum Chotinensis belli libri tres*, Gdańsk, 1646. Edycja poloneză: *Jakóba Sobieskiego pamiętnik wojny chocimskiej, ciąg troje*, editor W. Syrokomla, Sankt Petersburg, 1854.

J. Sobieski, *Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621*, în Ż. Pauli (Editor), *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, Cracovia, 1853.

Sobieski J. to Zbaraski, *Chocim 22 IX 1621*, în J. Tretiak, *Historja wojny chocimskiej (1621)*, Cracovia, 1921.

Solakzade Mehmed Hemdemi, *Tarih* (Cronica), în Mihai Guboglu (Editor), *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. II (secolul XVII – începutul secolului XVIII), București, Editura Academiei Române, 1974.

J. Tarnowski, *Opisanie wyprawy chocimskiej* (Biblioteka Czartoryskich, 112, p. 579 – 601).

S. Twardowski, *Władysław IV, król polski i szwedzki*, în J. Okoń and M. Kuran (Editori), *Literatura dla Wszystkich*, v. 15, Łódź, 1998.

J. Zbaraski, *Listy księcia Jerzego Zbaraskiego kasztelana krakowskiego z lat 1621-1631*, în A. Sokołowski (Editor), *Scriptores Rerum Polonicarum*, v. 5, Cracovia, 1880.

P. Zbigniewski, *Diariusz*, în Ż. Pauli (Editor), *Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621*, Cracovia, 1853.

Zeitung aus Walachey (1622) (Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, Oddział Starych Druków, 536 284).

S. Żurkowski, *Żywot Tomasza Zamojskiego kanclerza wielkiego koronnego*, editor A. Batowski, Lwów, 1860.